

NEOBJAVLJENI GROBNI NALAZI IZ BIJELOG BRDA

Rezultati istraživanja ranosrednjovjekovne nekropole u Bijelom Brdu, koja su vršena pod nadzorom J. Brunšmida svršetkom XIX. stoljeća, objavljeni su u cijelosti,¹ plan nekropole nije objavljen uz njegov izvještaj, zbog raznih teškoća oko tadašnjih iskapanja,² nego je publiciran tek mnogo kasnije,³ a sada se čuva u arhivi Arheološkog muzeja u Zagrebu. U Bijelom Brdu vršeno je iskapanje i u novije vrijeme (1948. god.)⁴ i ustanovljena je, u neposrednoj blizini već poznate nekropole, druga nekropola na samoj obali bivšeg korita Drave, koja je vremenski nešto starija od dotada istražene relativno mlade nekropole, ali one nisu međusobno povezane. Prema tome u selu Bijelom Brdu ustanovljene su dvije ranosrednjovjekovne nekropole, jedna je starija – kesteljska (Bijelo Brdo I), i jedna mlađa – bjelobrdska (Bijelo Brdo II).⁵ Kako se ovdje radi o grobovima pronađenim na istom položaju u vremenskom i kulturnom sklopu nekropole Bijelo Brdo II, to se dalje isključivo radi o toj nekropoli, iako nju zbog jednostavnosti dalje ne nazivamo terminom Bijelo Brdo II.

V. Hoffiller je 1907. god. istražio ostali dio te velike bjelobrdske nekropole u selu Bijelo Brdo, a njegovi rezultati dosada nisu objavljeni. Ovdje će se objaviti arheološki materijal tog istraživanja i nastojat će se dati jedan opći osvrt na bjelobrdsku kulturu, njen postanak i na njene nosioce. Na kraju je priložen popis svih lokaliteta s bjelobrdskim nalazima s područja Hrvatske, osim Dalmacije i Istre. Hoffillerov izvještaj o provedenim istraživanjima nedostaje, te je vjerovatno to bio jedan od razloga, zbog čega taj materijal nije bio objavljen. Nedavno su u arhivi Arheološkog muzeja u Zagrebu pronađene Hoffillerove vrlo kratke terenske bilješke i jedan grubi plan, po čemu se može, bar otprilike, dobiti neka slika o istraženim grobovima, njihovu

¹ Brunšmid J., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. VII, Zagreb 1903/4, str. 30 i d.

² Brunšmid J., sp. dj. str. 32 i d.

³ Vinski Z., Historijski zbornik IV, Zagreb 1951, str. 304.

⁴ Ivaniček F., Ljetopis JAZU, knj. 55, Zagreb 1949, str. 111–114. – Vinski Z., Ljetopis JAZU, knj. 55, Zagreb 1949, str. 225–238.

⁵ Vinski Z., Historijski zbornik, IV, Zagreb 1951, str. 311.

arheološkom inventaru i općim drugim podacima. Sav arheološki materijal jesu grobne cjeline, a čuva ga Arheološki muzej u Zagrebu. Istraživanje je vršeno na zemljištu Juriše Miletića kat. č. 851. Ukupno su istražena 22 groba, od toga su dva žarna prethistorijska s paljevinom i 20 skeletnih ranosrednjovjekovnih grobova. Prema Hoffillerovoj situacionoj skici istraženih grobova može se kazati, da je to groblje na redove, da su svi mrtvaci bili jednako orijentirani istok-zapad s licem prema istoku. Grobovi su bili na dubini od cca. 0,60 do 1 m. Oba prethistorijska groba bila su poremećena, sadržavala su jednostavne urne bez priloga: to su grobovi br. 213 i 214. Pripominjem, da su signature grobova nastavak brojeva, koje je imao Brunšmid, po Hoffillerovim bilješkama bili bi to grobovi br. 1 i 2, međutim, kako su Hoffillerova istraživanja stvarno nastavak Brunšmidovih istraživanja, to ćemo i grobove označiti kao nastavak na postojeće brojeve grobova od prijašnjih iskapanja, gdje je zadnji broj groba bio 212.

U situacioni plan obiju nekropola ranog Srednjeg vijeka u Bijelom Brdu (Ljetopis JAZU, knjiga 55, 1949) F. Ivaniček nije točno ubicirao istraživanja Brunšmida i Hoffillera. Ovdje se prilaže skica istraženih grobova u Bijelom Brdu s točnim oznakama istraženog terena; ubikacije samih grobova unijeli su Brunšmid i Hoffiller. (Prilog A.)

Inventar grobova je ovaj:

Grob 213 – Žara s kostima.

Grob 214 – Žara s kostima (mañja).

Grob 215 – otkriven je na dubini od 0,90 m. Prilozi su: 1. Narukvica od bronce, okruglog presjeka, rastavljenih krajeva. Promjer cca. 7 cm. Inv. pr. zb. br. 8880. 2. Privjesak od bronce s petljom, sličan pucetu. Visina 1,5 cm. Inv. pr. zb. br. 8881. 3. Prsten od bronce, rastavljenih krajeva, po rubovima ukrašen vertikalnim crticama. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8882. Sl. 1–3.

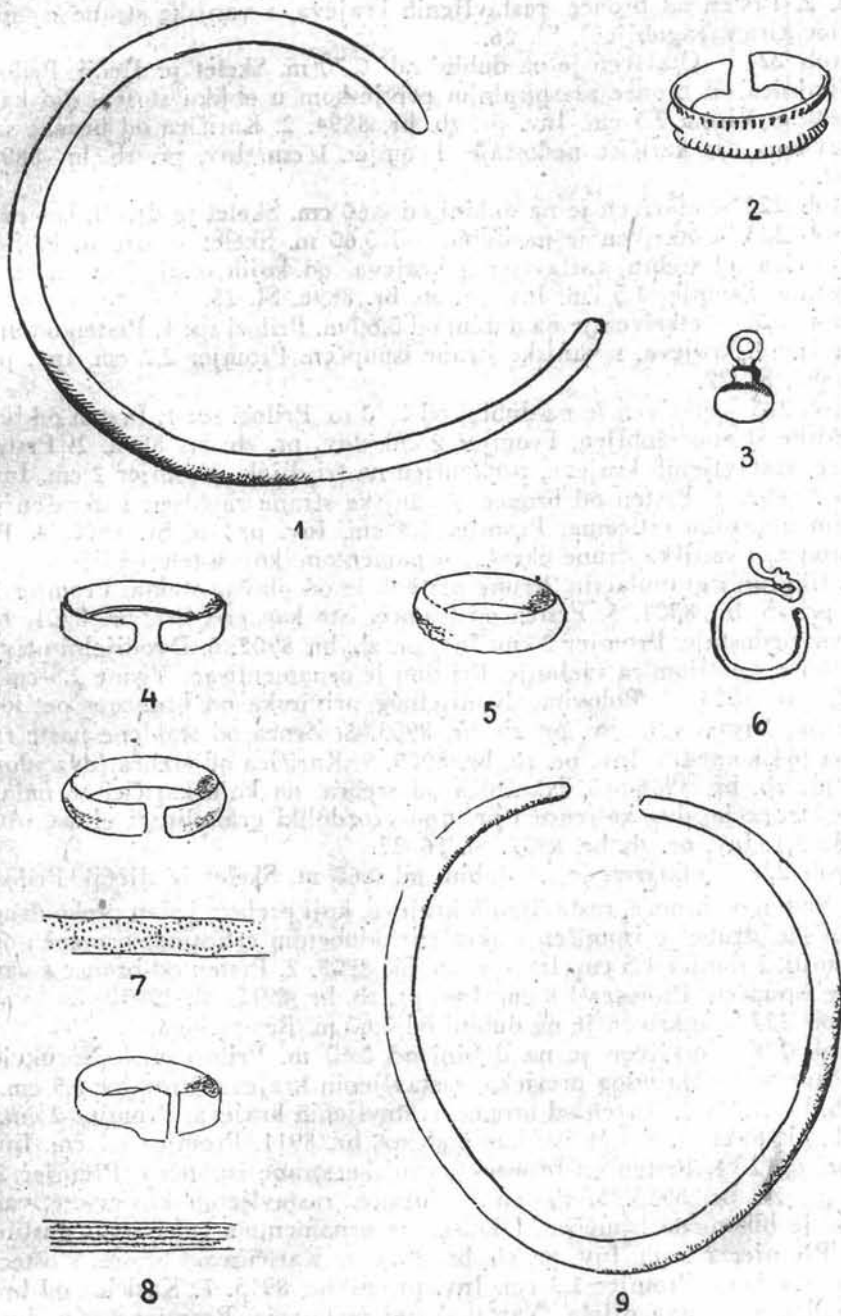
Grob 216 – otkriven je na dubini od 0,80–0,90 m. Bez priloga.

Grob 217 – otkriven je na dubini od 0,80–0,90 m. Prilozi su: 1. Pletena ogrlica od trostruke brončane žice, jedan kraj se završava kvačićom, a jedan petljom, koja je oštećena. Promjer 14,5 cm. Inv. pr. zb. br. 8883. 2. Ulomak masivne narukvice od bronce, okruglog presjeka. Promjer 7 cm. Inv. pr. zb. br. 8884. 3. Karičica od srebra, rastavljenih krajeva. Promjer 1 cm. Inv. pr. zb. br. 8885. 4. Prsten od bronce, rastavljenih krajeva, s vanjske strane je u dva reda narebren, a po rubovima ukrašen vertikalnim kratkim crticama. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8886. 5. Prsten od bronce rastavljenih krajeva. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8887. 6. Prsten od bronce rastavljenih krajeva. Promjer cca. 1,8 cm. Inv. pr. zb. br. 8888. 7. Privjesak od bronce s petljom, sličan pucetu. Visina 1 cm. Inv. pr. zb. br. 8889. 8. Zrnca od staklene paste raznih oblika (33 komada). Inv. pr. zb. br. 8890 i 8891. Sl. 10–15.

Grob 218 – otkriven je na dubini od 1 m. Prilozi su: 1. Prsten od bronce rastavljenih krajeva, s vanjske strane ispupčen. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8892. Sl. 25.

Grob 219 – otkriven je na dubini od 0,70 m. Skelet je dječji, bez priloga.

Grob 220 – otkriven je na dubini od 0,80–0,90 m. Prilozi su: 1. Prsten od bronce rastavljenih krajeva, koji se prema završetku znatno proširuju. S vanjske strane ukrašen je s tri rebraste izbočine. Promjer 2,1 cm. Inv. pr. zb. br.

Sl. 1-3 grob 215; Sl. 4-9 grob 228.

8893. 2. Prsten od bronce, rastavljenih krajeva, s vanjske strane ispupčen i ornamentiran (zagubljen). Sl. 26.

Grob 221 – Otkriven je na dubini od 0,70 m. Skelet je dječji. Prilozi su: 1. Nausnica od bronce sa spiralnim privjeskom u obliku stošca, dio karičice nedostaje. Visina 2,3 cm. Inv. pr. zb. br. 8894. 2. Karičica od bronce sa »S« nastavkom, dio karičice nedostaje. Promjer 1 cm. Inv. pr. zb. br. 8895. Sl. 31–32.

Grob 222 – otkriven je na dubini od 0,60 m. Skelet je dječji, bez priloga.

Grob 223 – otkriven je na dubini od 0,60 m. Skelet je dječji. Prilozi su: 1. Karičica od srebra, rastavljenih krajeva, od kojih onaj s »S« nastavkom nedostaje. Promjer 1,5 cm. Inv. pr. zb. br. 8896. Sl. 28.

Grob 224 – otkriven je na dubini od 0,60 m. Prilozi su: 1. Prsten od bronce, rastavljenih krajeva, s vanjske strane ispupčen. Promjer 2,2 cm. Inv. pr. zb. br. 8897. Sl. 27.

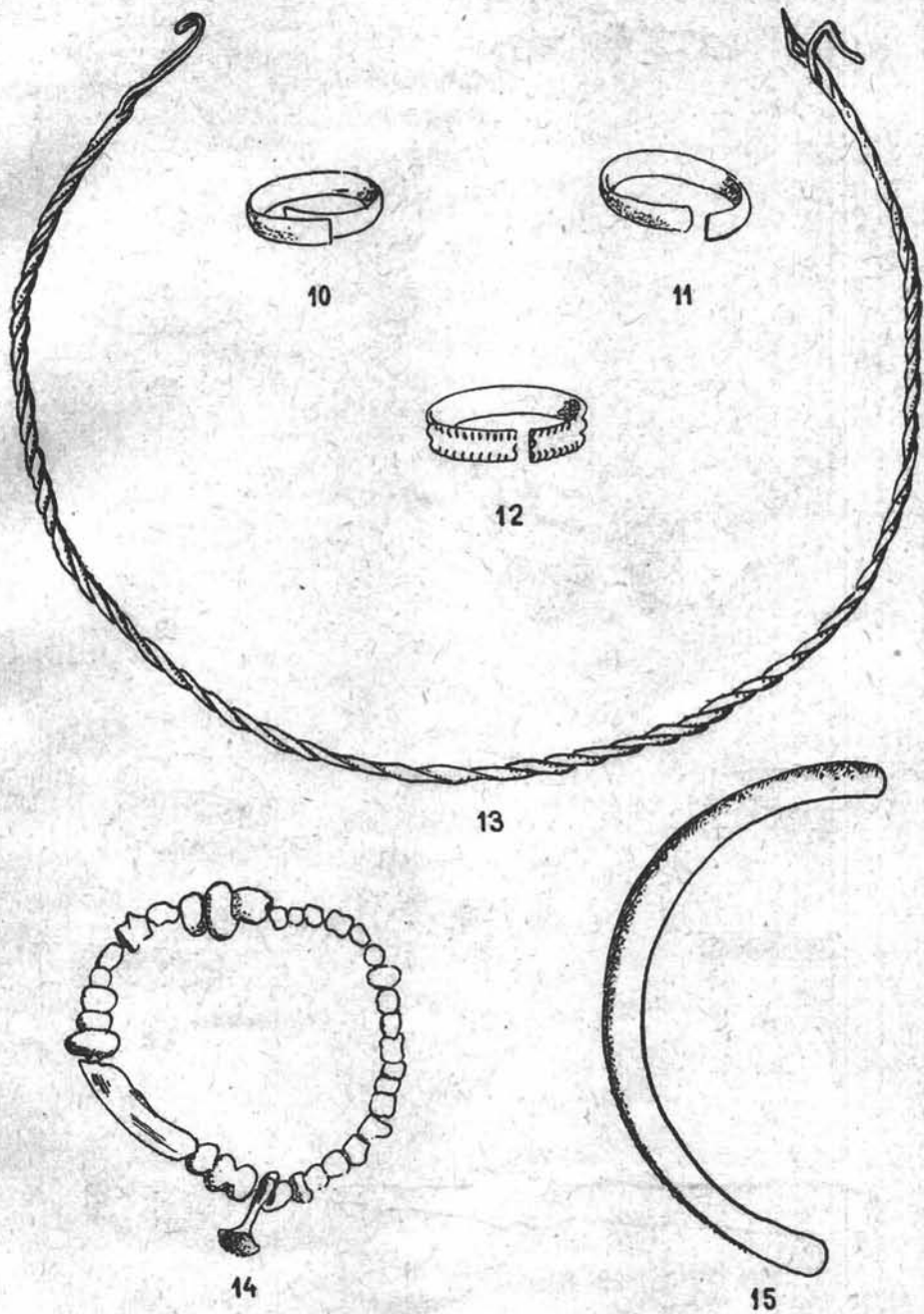
Grob 225 – otkriven je na dubini od 0,70 m. Prilozi su: 1. Prsten od bronce, s vanjske strane zaobljen. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8898. 2. Prsten od bronce, rastavljenih krajeva, prelomljen na tri dijela. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8899. 3. Prsten od bronce, s vanjske strane zaobljen i ukrašen vertikalnim urezanim crticama. Promjer 1,8 cm. Inv. pr. zb. br. 8900. 4. Prsten od bronce, s vanjske strane ukrašen ornamentom, koji u tehnici lijevanja oponaša filigran i granulaciju. Kruga prstena je od plavog stakla. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8901. 5. Prsten od bronce, isto kao pod inv. br. 8901. Kruga prstena nedostaje. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8902. 6. Dvodijelni privjesak od bronce s petljom za vješanje. Pri dnu je ornamentiran. Visina 2,5 cm. Inv. pr. zb. br. 8904. 7. Polovina dvodijelnog privjeska od bronce s petljom za vješanje. Visina 1,7. Inv. pr. zb. br. 8903. 8. Zrnca od staklene paste raznih oblika (64 komada). Inv. pr. zb. br. 8905. 9. Karičica od srebra (dva ulomka). Inv. pr. zb. br. 8906. 10. Nausnica od srebra, na koje karičici se nalaze sa svake strane po dva koljenca i pri dnu grozdoliki granulirani ukras, oštećen. Visina 3,1. Inv. pr. zb. br. 8907. Sl. 16–22.

Grob 226 – otkriven je na dubini od 0,60 m. Skelet je dječji. Prilozi su:

1. Prsten od bronce, rastavljenih krajeva, koji prelaze jedan preko drugoga. S vanjske strane je ispupčen i ukrašen (udubenim crticama) ornamentom riblje kosti. Promjer 1,5 cm. Inv. pr. zb. br. 8908. 2. Prsten od bronce s vanjske strane ispupčen. Promjer 1,8 cm. Inv. pr. zb. br. 8910. Sl. 29–30.

Grob 227 – otkriven je na dubini od 0,60 m. Bez priloga.

Grob 228 – otkriven je na dubini od 0,60 m. Prilozi su: 1. Narukvica od brončane šipke okruglog presjeka, rastavljenih krajeva. Promjer 6,5 cm. Inv. pr. zb. br. 8910. 2. Prsten od bronce, rastavljenih krajeva. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8911. 3. Prsten isti kao pod inv. br. 8911. Promjer 1,8 cm. Inv. pr. zb. br. 8912. 4. Prsten od bronce, s vanjske strane ispupčen. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8913. 5. Prsten od bronce, rastavljenih krajeva, s vanjske strane je bikonično ispupčen. Ukrašen je ornamentom rombova i gustih točkica. Promjer 2,2 cm. Inv. pr. zb. br. 8914. 6. Karičica od bronce s oštećenim »S« nastavkom. Promjer 1,2 cm. Inv. pr. zb. br. 8915. 7. Karičica od bronce, prelomljena na dva dijela. Nastavak joj nedostaje. Promjer 1 cm. Inv. pr. zb. br. 8916. Sl. 4–9.

Sl. 10-15 grob 217.

16

17

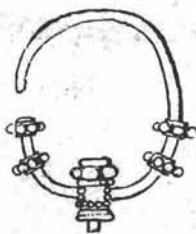
18

19

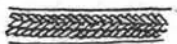
20

21

22

23

24

Sl. 16-22 grob 225; Sl. 23-24 grob 229.

Grob 229. – otkriven je na dubini od 0,70 m. Prilozi su: 1. Nož od željeza sa šiljkom za nasad. Vrh je oštećen. Dužina 8,5 cm. Inv. pr. zb.br. 8917. 2. Prsten od bronce s krunom u obliku romba. Sa svake strane uz krunu prstena nalazi se trokutasto ispupčenje na obruču. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8918. Sl. 23–24.

Grob 230. – otkriven je na dubini od 0,60 m. Bez priloga.

Grob 231. – otkriven je na dubini od 0,60 m. Skelet je dječji. Prilozi su: 1. Narukvica od brončane šipke okruglog presjeka, rastavljenih krajeva. Promjer 4 cm. Inv. pr. zb. br. 8919. 2. Zrnca od staklene paste, nepravilnih oblika (devet komada). Inv. pr. zb. br. 8920. Sl. 36–37.

Grob 232. – otkriven je na dubini od 0,60 m. Bez priloga. Iznad skeleta nađeni su fragmenti rimske keramike.

Grob 233. – otkriven je na dubini od 0,70 m. Bez priloga.

Grob 234. – otkriven je na dubini od 0,60 m. Prilozi su: 1. Prsten od bronce rastavljenih krajeva, ukrašen je ornamentom riblje kosti. Promjer 2,2 cm. Inv. pr. zb. br. 8921. Sl. 34.

Grob 235. – otkriven je na dubini od 0,60 m. Prilozi su: 1. Prsten od bronce rastavljenih krajeva, oko rubova ukrašen je nizom gustih točkica. Promjer 2 cm. Inv. pr. zb. br. 8922. Sl. 33.

Grob 236. – otkriven je na dubini od 0,70 m. Prilozi su: 1. Prsten od bronce rastavljenih krajeva. Ornamentiran je kvadratićima. Promjer 1,9 cm. Inv. pr. zb. br. 8923. Sl. 35.

Grobovi 213 i 214 su žarni prehistorijski grobovi, te ih u ovom radu ostavljam po strani.

Brunšmidovo iskapanje i izvještaji o nekropoli u Bijelom Brdu⁶ predstavljaju prve početke tretiranja problema bjelobrdske kulture, njena karaktera u etničkom smislu i vremenske determinante. Njegove su konstatacije, iako pomalo zastarjele, ipak važan i najstariji izvor za proučavanje bjelobrdske kulture uopće, a posebno u našim krajevima. Brunšmidovu kronološku koncepciju prvi je akceptirao Niederle,⁷ a Eisner⁸ je nešto kasnije nju detaljnije razradio. Posebno je važno njegovo gledište o slavensko-madarskim kulturnim odnosima i njihovim kulturama, o čemu će kasnije biti riječi. Za naše krajeve od velikog je značaja za proučavanje bjelobrdske kulture uopće rad J. Korošca o nekropoli u Ptujju i ostalim grobnim cjelinama u Sloveniji,⁹ te nedavno objavljen izvještaj Z. Vinskog o velikoj nekropoli na Lijevoj Bari u Vukovaru.¹⁰ Nekropole u Ptujju i Vukovaru, uz ostale manje i slabije istražene, kao i njihova objava, sadržavaju ključne elemente za učvršćivanje osnova o postanku, rasprostiranju i o nosiocima materijalnih ostataka te kulture u našim krajevima. Prilog proučavanju metalnog nakita u sklopu bjelobrdske kulture dala je M. Ljubinković-Čorović s posebnim obzirom na

⁶ Brunšmid J., sp. dj., str. 30 i d.

⁷ Niederle L., *Lětopis maticice slovenskej*, XIII, 1, Turčianski Sv. Martin 1921, str. 25–38.

⁸ Eisner J., *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, str. 260–269. – Eisner J., (recenzija Fettich) *Historica Slovaca*, III, Bratislava 1940/41, str. 338–343.

⁹ Korošec J., *Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu*, Ljubljana 1950. – Korošec J., *Staroslovanska grobišča v severni Sloveniji*, Celje 1947.

¹⁰ Vinski Z., *Ljetopis JAZU*, knj. 60, Zagreb 1955, str. 231–255.

nalaze naušnica te kulture iz Srbije.¹¹ Od osobite su važnosti rezultati istraživanja čehoslovačkog arheologa Váňa.¹² koji zahvataju sveukupna istražena bjelobrdiska groblja u Panonskoj ravnici, od Karpata do Posavine. On, na temelju tog opsežnog materijala, razlikuje tri faze razvitka bjelobrdiske kulture i to: stariju (svršetak X. st. i početak XI. st.), srednju (veći dio XI. st.) i mlađu (od svršetka XI. st. kroz cijelo XII. st.).¹³ Posebno treba istaknuti njegove zaključke kako o tretiranju rasprostiranja bjelobrdiske kulture, njenu centru, tako i o etničkom sastavu nosilaca te kulture.¹⁴ Naročito o ovom posljednjem treba voditi računa, jer se Mađari i njihovo neposredno susjedstvo s panonskim Slavenima ne mogu mimoći u razmatranju postanka bjelobrdiske kulture. Pripominjem, da je također u komparativne svrhe dragocjen rad češkog numizmatičara Radoměřskog, koji je kataloški popisao sav novac čeških, moravskih i arpadovskih denara, a ovi su služili kao obol mrtvih u grobovima vremena bjelobrdiske kulture, ustanovljenim u ČSR, što pruža pouzdan oslonac za datiranje te kulture u sjevernom dijelu Karpatske kotline.^{14a} Služim se prvenstveno ovdje navedenim radovima. Kod razvrstavanja naušnica ne upotrebljavam tipološku klasifikaciju naušnica bjelobrdiskog tipa, kako ih je predložila M. Ljubinković-Ćorović u spomenutom radu.

Arheološki materijal, koji se ovdje publicira, predstavlja kulturne priloge iz 20 ranosrednjovjekovnih grobova. Na priloženoj tabeli dat je pregled nalaza po grobovima:

Skoro sav materijal je tipičan i standardan za pojam bjelobrdiske kulture, te se zbog toga ovdje ne ćemo upuštati u davanje detaljnih analogija za pojedine predmete, već bi se jedino osvrnuli na grozdoliku naušnicu od srebra s koljencima iz groba 225 (sl. 21) i onu sa stožastim privjeskom od bronce, iz groba 221 (sl. 32). Općenito se može kazati, da je sav nakit rađen rustično i jednostavno, kao i ostali više ili manje identičan materijal poznatih bjelobrdiskih nekropola, osim spomenutih dviju naušnica i nekoliko primjeraka lijepo rađenog prstenja.

Naušnica od srebra iz groba 225 je zanimljiv primjerak grozdolike naušnice tzv. tokajske tipološke varijante, na koju je upozorio Z. Vinski u vezi s Brunšmidovom objavom srodnih, ali nešto slabije rađenih primjeraka naušnica iz nekropole Kloštar Podravski.¹⁵ Najbliže su joj analogije iz Jugoslavije: oštećena naušnica iz nekropole u Vukovaru na Lijevoj Bari, grob 66. Naušnica je od srebra, nedostaje joj grozdoliki privjesak.¹⁶ Zatim naušnica od srebra s gradišta u Mrsunjskom lugu¹⁷ i naušnica iz Niša i Novog Knjaževca.¹⁸ Izvan Jugoslavije, najbliže analogije nas upućuju na veliko nalazište poznate ostave

¹¹ Ljubinković-Ćorović M., *Starinar*, n. s., knj. 2, Beograd 1951, str. 21.

¹² Váňa Z., *Slovenská archeologia*, II, Bratislava 1954, str. 51-104.

¹³ Váňa Z., sp. dj., str. 78-82.

¹⁴ Váňa Z., sp. dj., str. 83 i d.

^{14a} Radoměřský P., *Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě*, *Acta Musei nationalis Pragae*, vol. IX-A, Praha 1955.

¹⁵ Brunšmid J., sp. dj., str. 82, sl. 1, 2. - Vinski Z., *SHP*, III s., 2, Zagreb 1952, str. 37

¹⁶ Vinski Z., *Ljetopis JAZU*, knj. 60, Zagreb 1955, str. 253, sl. 31.

¹⁷ Vinski Z. - Vinski-Gasparini K., *Gradište u Mrsunjskom lugu*, Zagreb 1950, str. 18.

¹⁸ Naušnica iz Niša nađena je u bizantskoj zidanoj grobnici, a ona iz Novog Knjaževca vjerovatno je slučajna nalaz. Ljubinković-Ćorović M., sp. dj., str. 45, sl. 1 i 2.

Broj groba	Ogrlice	Đerdani	Naručnice	Prstene	Naušnice	Ka-ričice	Pri-vjesci	Pu-ceta	No-ževi
215			1	1				1	
217	I	1	1	3		1		1	
218				1					
220				2					
221					1	1			
223						1			
224				1					
225		1		5	1	1	2		
226				2					
228			1	4		2			
229				1					1
231		1	1						
234				1					
235				1					
236				1					
Ukupno	1	3	4	23	2	6	2	2	1

u Tokaju¹⁹ i grobne nalaze iz Vácza i okolice Szabolcsa²⁰ u Mađarskoj. Naušnice ovog tipa u Tokaju nadene su s bizantskim novcem X. stoljeća, te ih Hampel stavlja u to vrijeme,²¹ premda je moguće, da je spomenuta ostava mogla doći u zemlju početkom XI. stoljeća. Nadalje Jakimowicz ovakav tip naušnice ima u svojoj XIII. grupi, a vremenski tu grupu stavlja u XI. i početak XII. stoljeća.²² Svakako ovaj tip naušnica ide u vrijeme trajanja bjelobrdske kulture, vjerojatno su one bizantskog porijekla, a u ove krajeve su došle trgovinom ili su pak radene ovdje po bizantskom uzoru. Bizantski prototip grozdolikih naušnica²³ bio je isti kako za standardne oblike rustično radenih, ponajviše brončanih lijevanih naušnica, tako i za bolje radene srebrne primjerke, tzv. tokajske tipološke varijante, koje su svakako po tokajskoj ostavi izrađivane već u X. stoljeću.

¹⁹ Hampel J., *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I, Braunschweig 1905, str. 356, sl. 939, 940, 941; II, Braunschweig 1905, str. 496, sl. 1-6.

²⁰ Hampel J., sp. dj. II, str. 610; III, tab. 411, sl. 5. - Fettich N., *Arch. Ért., u. f. XL*, Budapest 1923/6, str. 172, tab. VII, sl. 4.

²¹ Hampel J., sp. dj., I, str. 841.

²² Jakimowicz R., *Wiadomości archeologiczne*, tom XII, Warszawa 1933, str. 121 i 136, tab. XXIII, sl. III.

²³ Niederle L., *Rukovět slov. arch.*, Praha 1931, sl. 50 (Trilj) i 51 (Sofija).

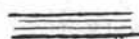
25

26

29

27

28

30

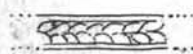
31

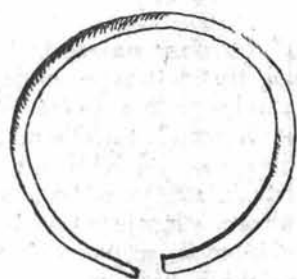
32

33

34

36

35

37

Sl. 25 grob 218; Sl. 26 grob 220; Sl. 27 grob 224; Sl. 28 grob 223; Sl. 29-30 grob 226; Sl. 31-32 grob 221; Sl. 33 grob 235; Sl. 34 grob 234; Sl. 35 grob 236; Sl. 36-37 grob 231.

Drugog je obilježja naušnica sa stožastim privjeskom od bronce iz groba 221. Analogne su joj naušnice iste nekropole u Bijelom Brdu iz grobova: 62, 70 i 81;²⁴ dvije ponešto slične naušnice iz Novih Banovaca,²⁵ i rijedak primjerak naušnice s lokaliteta Zagreb-Kaptol.²⁶ Iz nekropole u Vukovaru na Lijevoj Bari imamo također zastupan i ovaj tip naušnica u dječjem grobu 252;²⁷ zatim pet primjeraka naušnica iz nekropole u Ptuju iz grobova 193, 270 i 296.²⁸ Izvan Jugoslavije analogne naušnice zastupane su u poznatoj nekropoli Piliň.²⁹ Jedan interesantan primjerak takva nakita potječe s nalazišta Keszthelya, a zbog većeg stožastog završetka srodniji je onome zagrebačkom primjerku.³⁰ Taj primjerak naušnice je slučajna nalaz, te ne može služiti za datiranje, jer s nalazišta Keszthelya postoje pored kesteljskog i stariji i mlađi primjerci nakita. Međutim, nekropola Czíkó³¹ poznaje karičice s uvijenim završetkom, koji doduše nije stožast, ali je nesumnjivo njegova varijanta; potječu iz grobova kesteljske kulture. Iz nekropole Devínske Nove Vesi, koja je također kesteljska, postoje opet karičice s drugačije variranim završetkom, donekle sličnim uvojk.³² Svi ti nastavci karičica, bilo stožasto oblikovani (Bijelo Brdo, Zagreb-Kaptol i Keszthely), bilo jednostavno uvijeni (Novi Banovci, Czíkó), bilo uvijeni poput uvojka (Devínska Nová Ves) međusobno su srodni. Za naušnice sa stožastim završetkom već je Brunšmid uočio da bi mogle predstavljati stariji oblik naušnica od ostalih brojnijih i više tipičnih za bjelobrdsku kulturu. Svakako idu baš nalazi ovih naušnica iz navedenih kesteljskih nekropola u prilog ovoj tvrdnji, na koju su kasnije kod nas ukazali J. Korošec, Z. Vinski i Z. Váňa.³³ Prema kronološkoj shemi Hruboga ovakve naušnice pojavile bi se oko 925. god. i trajale do 950.³⁴ Vjerovatno je, da naušnice sa stožasto savijenim završetkom od spiralne žice potječu od srodnih oblika još iz kesteljskog vremena i ulaze u sklop bjelobrdske kulture. O datiranju ostalih predmeta ovdje publiciranih nema se što bitno novo kazati. Svi oni pripadaju vremenu trajanja bjelobrdske kulture, koje su vremenske granice određene još od Brunšmida, a datirane su novcem mađarskih kraljeva XI. stoljeća. Váňa stavlja nekropolu Bijelog Brda u naprijed pomenutu srednju fazu, kuda svakako idu i ovi kasnije istraženi grobovi na istom lokalitetu, samo na drugom položaju ovog groblja.

Ovdje bih se zadržala još na problemu postanka i datiranja bjelobrdske kulture, njene rasprostranjenosti, kao i na pitanju nosilaca te kulture. Pitanje postanka bjelobrdske kulture vrlo je složeno. J. Korošec konstatira, da se ona

²⁴ Brunšmid J., sp. dj., str. 38, sl. 6, br. 22-24, str. 57 i 59.

²⁵ Nalaze se u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Na jednoj je stožasti privjesak izraden u zakrčljaloj varijanti, a na drugoj je jako oštećen.

²⁶ Vinski Z., SHP, III s., 2, Zagreb, 1952, str. 51, sl. 11.

²⁷ Vinski Z., Ljetopis JAZU, knj. 60, Zagreb 1955, str. 242, sl. 34.

²⁸ Korošec J., Staroslovansko grobišće na Ptujem gradu, Ljubljana 1950, str. 69, 170, 192, 196, sl. 49, 88, 98.

²⁹ Váňa Z., sp. dj., tab. IV, sl. 6.

³⁰ Hampel J., sp. dj., II, str. 204; III, tab. 165, sl. 10.

³¹ Hampel J., sp. dj., II, str. 296; III, tab. 224.

³² Eisner J., Slovenské dejiny, I. Bratislava 1947, str. 128, tab. XLI, sl. 20.

³³ Korošec J., Staroslovansko grobišće na Ptujem gradu, 1950 Ljubljana, str. 69-70. - Vinski Z., Ljetopis JAZU, knj. 60, Zagreb 1955, str. 242. - Váňa Z., sp. dj., str. 64.

³⁴ Hrubý V., Staré Město, Praha 1955, str. 229.

razvila iz kestelske kulture, te pretpostavlja jednu prelaznu kulturnu skupinu, koju zasada naziva postkesteljskom. Ovom vremenu pripadali bi grobni nalazi iz Turnišča kod Ptuja.³⁵ Njegova prelazna kulturna skupina trajala bi kroz čitavo IX. stoljeće. Garašanin i Kovačević, na temelju nalaza s Najeve ciglane kod Pančeva, pretpostavljaju također postojanje jedne tzv. panonske prelazne kulturne grupe, koja bi činila prijelaz od kestelske do bjelobrdске kulture na području Panoñije, i to u Podunavlju.³⁶ Vremenski ona pripada IX.–X. stoljeću. Pojedini nalazi bjelobrdске nekropole u Vukovaru na Lijevoj Bari, kao što su okrajci remena (jezičci) i aplikе, tipološki pripadaju kasnokesteljskoj kulturi, koja se datira od završetka VIII. stoljeća do u prvu polovinu IX. stoljeća. Z. Vinski za te grobove (br. 53, 71 i 336) tvrdi da ne moraju biti stariji od ostalih grobova s bjelobrdskim nalazima; on za te kasnokesteljske nalaze pretpostavlja da su kao relikт iz nešto ranijeg vremena došli u zemlju za vrijeme trajanja te nekropole.³⁷ Takvi i slični nalazi još uvijek ne objašnjavaju potpuno pitanje danas već suzene cezure na južnopanonskom prostoru, i to s obzirom na poznatu Eisnerovu kronologiju. Prelaznom vremenu bismo mogli još pridodati i nalaze iz novoistražene nekropole u Brodskom Drenovcu, koji su po svoj prilici kasnokeszthelyski.³⁸ Naprotiv, M. Šeper³⁹ nastoji pitanje porijekla bjelobrdске kulture vezati neposredno na kesteljsku, iz koje bi se, ikako on kaže, ona direktno razvila i nastavila svoj razvoj samostalno, oslobodivši se stranog utjecaja, što su ga u prijašnjoj kulturi Slaveni, zbog nužne simbioze s Avarima, imali. Prema Šeperu, bio bi početak bjelobrdске kulture negdje na početku IX. stoljeća, odmah nakon propasti Avara. Kao argumente za svoju tvrdnju, Šeper, između ostalog, (pod svojom III. točkom) ističe keramiku, nađenu u nekropoli Bijelog Brda. Šeper, u vezi s tim, citira Garašanina, koji je svojevremeno letimice pregledao slavensku gradišnu keramiku u Arheološkom muzeju u Zagrebu, stekavši dojam, da je to isključivo keramika iz Bijelog Brda, što međutim nije točno, jer ona potječe s različitih nalazišta. No i njegove kronološke konstatacije, bez obzira na nalazišta, nisu prihvatljive. Šeper na istom mjestu pogrešno citira Garašanina i kaže: »da se u Bijelom Brdu nalazi gradišna keramika III u mnogo manjoj mjeri, nego starija gradišna keramika, koja bi s obzirom na datiranje Bijelog Brda morala da preteže na nekropolama tog kulturnog kompleksa«. Iz ovog izlazi, da bi za datiranje Bijelog Brda (u X. i XI. stoljeće) morala prevladivati starija gradišna keramika, po Šeperu, a po Garašaninu bi morala prevladivati mlađa gradišna keramika (gradišna keramika III. stupanj po Eisneru).⁴⁰ Materijalna istina je, međutim ova: u nekropoli Bijelog Brda, prema izvještaju Brunšmida,⁴¹ našle su se, pored nešto ulomaka, svega dvije tipične posude gradišne keramike, a ove predstavljaju, prema današnjem stanju istraživanja, tzv. tip mlađe gradišne keramike (Eisner III = Poulfk IV).

³⁵ Korošec J., Arheološki vestnik SAZU, II, 2, Ljubljana 1951, str. 144 i d.

³⁶ Garašanin M. – Kovačević J., Pregled materijalne kulture Južnih Slavena, Beograd 1950, str. 41.

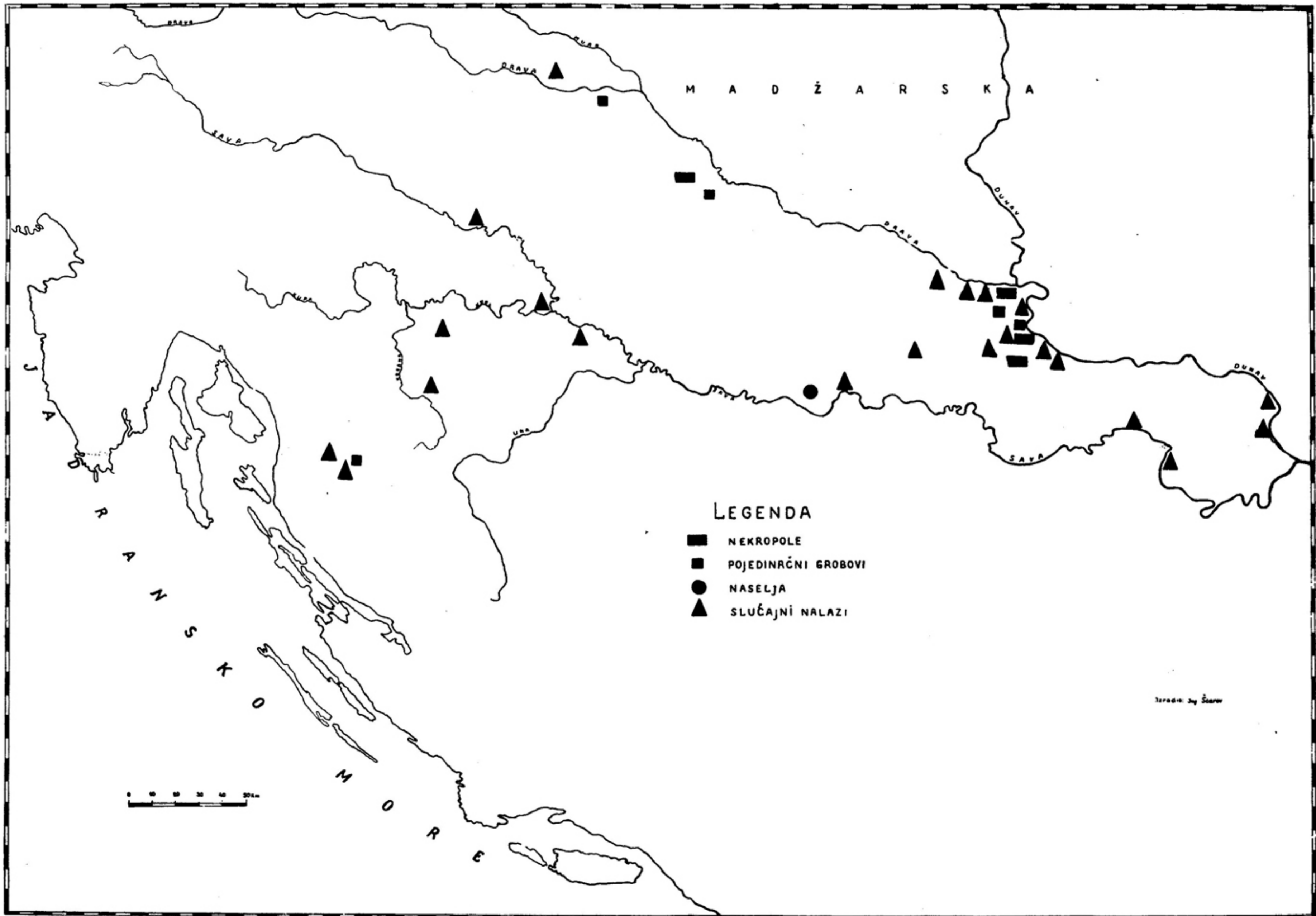
³⁷ Vinski Z., Ljetopis JAZU, knj. 60, Zagreb 1955, str. 241 i 242.

³⁸ Iskapanje je vodio Arheološki muzej u Zagrebu 1952–1953. g. Neobjavljeno.

³⁹ Šeper M., Tkalčićev zbornik, sv. 1, Zagreb 1955, str. 52 i 53.

⁴⁰ Garašanin M., Starinar, n. s. I, Beograd 1950, str. 31. – Šeper M., sp. dj., str. 52.

⁴¹ Brunšmid J., sp. dj., str. 36, sl. 4.

i baš one su karakteristične za bjelobrdsko vrijeme. Prema tome, nekropola Bijelo Brdo II nema nikakve starije gradišne keramike, pa na osnovu toga ne može da bude realna Šeperova tvrdnja o postojanju starijih grobova u ovoj nekropoli, koju je objavio Brunšmid. Ostavljajući po strani ovdje Šeperove ostale argumente za antidatiranje ove nekropole, jer se oni nje neposredno ne tiču, pripominjem, da keramika (dvije spomenute posude, što ih Brunšmid opisuje i reproducira, i to specijalno ona čitava posuda iz groba br. 49) potvrđuje datiranje ove nekropole u mlađe gradišno doba srednjoevropske kronologije (Eisner III = Poulík IV).⁴² – Pitanje postanka bjelobrdske kulture obradio je vrlo detaljno Váňa,⁴³ pa ovdje iznosim u glavnim crtama njegovo gledište. Prema njemu su se na svršetku X. stoljeća sjedinile na području Karpatske kotline razne kulturne tekovine IX. i X. stoljeća u jednu kulturu, poznatu pod nazivom bjelobrdska kultura. Primarni su, po Váni, nosioci kasnokesteljskih nalaza, a ovi mogu biti samo Slaveni, koji su do dolaska Mađara jedini stanovnici Karpatske kotline. Sekundarni su Mađari sa svojom kulturom, koju su donijeli s istoka i koje ne smijemo nikako mimoći u razmatranju postanka i formiranja bjelobrdske kulture. Slaveni karakter u bjelobrdskoj kulturi očituje se prije svega u keramici i u nekim ukrasnim predmetima prijašnje kulture, a također i u ukusu i izradbi nekih ukrasa tuđeg porijekla (ovdje se misli bizantskog), bilo direktnog importa, bilo da su to uzorci za domaću izradbu (grozdolike naušnice, i naušnice s lunulom ili oni predmeti, koji ukazuju na svoje istočno porijeklo). Mađarski pak karakter u bjelobrdskoj kulturi očituje se najbolje u grobovima ratnika i u grobovima sa staromađarskim oružjem. Od nakita karakteristični su najrazličitiji tipovi đerdana, dvodijelni sroliki privjesci i uopće predmeti, koje su oni donijeli iz svoje istočne pradomovine. Treba napomenuti, da se, po mišljenju Váne, bjelobrdska kultura rasprostire na čitavom teritoriju kesteljske kulture i da se kronološki neposredno vezuje na staromađarsku kulturu, pa pitanje početka bjelobrdske kulture treba dovesti u vezu s prestankom pokapanja Mađara na poganski način (naročito s konjaničkim obilježjem). Prema nalazima u Mađarskoj u drugoj polovini X. stoljeća, u staromađarskim grobovima pojavljuju se karakteristični elementi prve bjelobrdske faze, te bi i ovaj arheološki dokaz potvrđivao dosadašnje datiranje bjelobrdske kulture pred svršetak X. stoljeća, a samo njeno trajanje je točno datirano novcem mađarskih kraljeva XI. stoljeća, od kojih je prvi novac Stjepana I.⁴⁴ Njezine vremenske granice ostale bi dakle nepromijenjene, t. j. od završetka X. do u XII. stoljeće. Ovdje bi još trebalo spomenuti njezine veze sa susjednom ketlaškom kulturom u alpskoj oblasti. Manje se veza može ustanoviti sa češkom, moravskom i poljskom oblasti.

Bjelobrdska kultura je prema tome imala svoje središte u Potisju, a bila je rasprostranjena po cijeloj Karpatskoj kotlini zapravo na području prijašnje kesteljske kulture. Svakako ima sporadičnih nalaza ove kulture i izvan ovog

⁴² Poulík J., *Staroslovanská Morava*, Praha 1948, shema na sl. 1.

⁴³ Váňa Z., sp. dj., str. 82 i d.

⁴⁴ Márki-Poll K., *Arch. Ért.*, u. f. XLVI, 932/3, Budapest 1934, str. 68 i d. (U grobu br. 5 nekropole Csongrad ustanovljen je arpadovski novac Stjepana I. s tipičnim bjelobrdskim nakitom).

omedenog prostora, ali te nalaze moramo smatrati kao dokaz trgovine, importa, ili utjecaja na susjedne krajeve. Na primjer, slučajna nalaz naušnice iz Bos. Petrovca, pojedinačni nalazi iz Like (Prozor), te nalazi naušnica i privjesaka iz okolice Knina,⁴⁵ bez sumnje pripadaju bjelobrdskoj kulturi. Iz toga ne smijemo izvući zaključak, da se bjelobrdska kultura rasprostirala na cijelom Balkanskom poluotoku.⁴⁶ Kod nas je bjelobrdska kultura rasprostranjena, ne samo u međurječju Save i Drave, već i u Bačkoj i Banatu. U ostalim krajevima rijetke su pojave elemenata bjelobrdskih nalaza. Ovdje se ne misli na pojedinačne grobove ili pojedinačne bjelobrdske nalaze, već na naseobinska groblja, koja bi potvrdila postojanje naselja, odnosno elemente standardnih oblika čitavog inventara bjelobrdske kulture tog vremena na ostalom dijelu Balkanskog poluotoka. Valja ipak istaknuti, da su najveće nekropole bjelobrdske kulture u Jugoslaviji smještene uz velike rijeke, a to su: Vukovar na Dunavu, Bijelo Brdo pri ušću Drave u Dunav i Ptuj na Dravi.

Pitanje nosilaca bjelobrdske kulture ne smijemo odvojiti od pitanja postanka te kulture. Dosada su se isključivo Slaveni smatrali kao tvorci i nosioci bjelobrdske kulture, pa se pod pojmom te kulture podrazumijevala uglavnom slavenska etnička pripadnost. Bjelobrdska kultura bila bi, prema Váni,⁴⁷ produkt Mađara i Slavena. Tako na primjer tvrdi Vána, da je u Mađarskoj, za vrijeme trajanja prve faze bjelobrdske kulture, specijalno kod ženskih grobova teško odvojiti Slavene od Mađara, odnosno točno odrediti, da li je nalaz bjelobrdski ili staromađarski, a u drugoj fazi bjelobrdske kulture dolazi do potpunog sjedinjenja kulturnih tekovina obaju naroda. Na temelju obilnog arheološkog materijala kako iz naše zemlje, tako i iz Mađarske, moglo bi se kazati, da je bjelobrdska kultura nastala kao prirodni produkt Slavena, jedinih žitelja Karpatske kotline do X. stoljeća, i došljaka Mađara, koji su svakako učestvovali i pridonijeli formiranju njenu sa svojom kulturom, iako u manjoj mjeri.

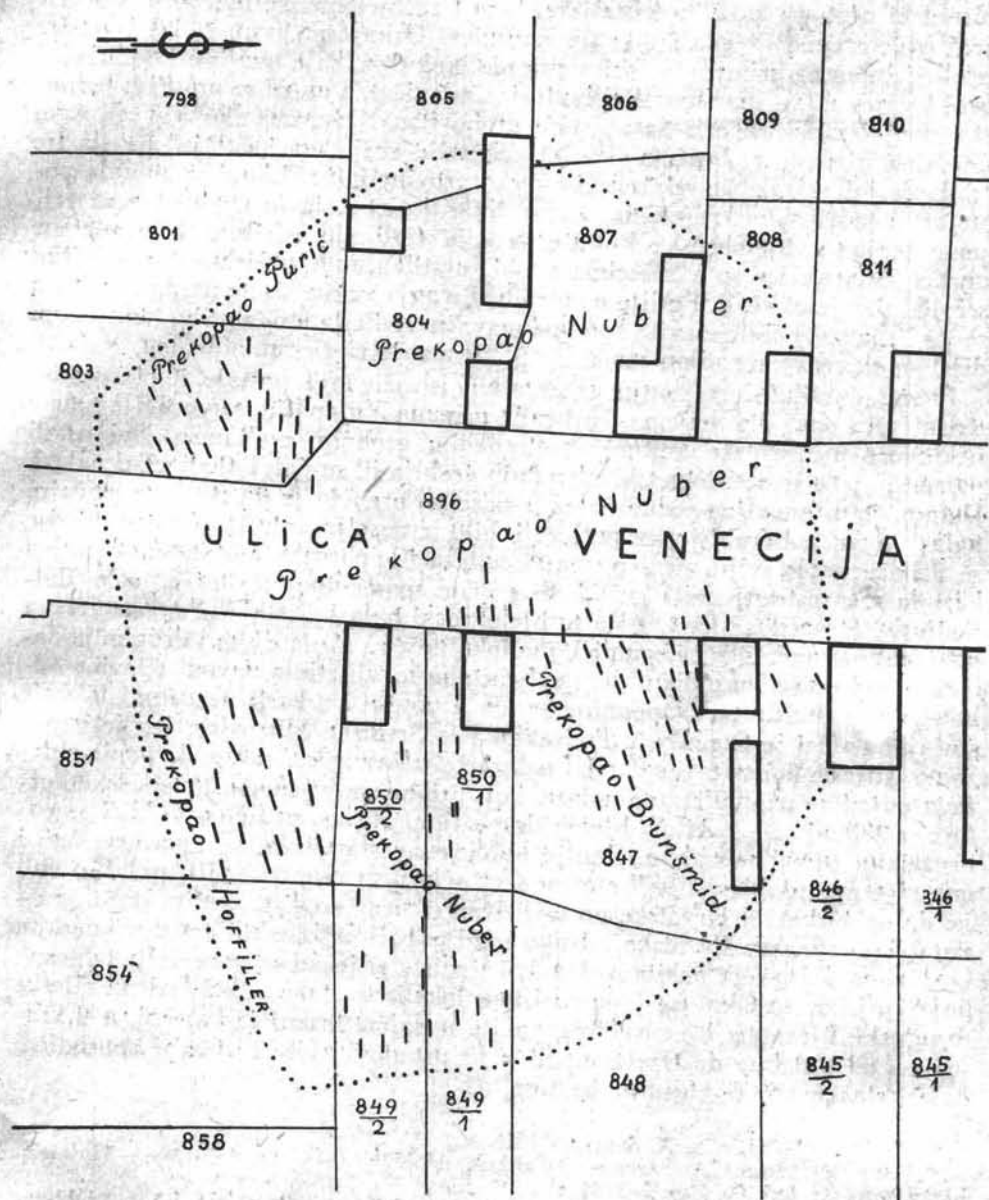
Već je naprijed istaknuto, da se bjelobrdska kultura rasprostirala na istom prostoru, na kojem je postojala ranija kešteljska kultura. Usporedimo li statistički oblike jedne i druge kulture, uočiti ćemo, da se pretežnim brojem one međusobno razlikuju, a samo u manjem broju su zastupani isti oblici u obje kulture, i tek u pojedinim slučajevima postoji razvojni odnos među njima. Ovo posljednje vrijedi za slavensku gradišnu keramiku, jer postoji kontinuitet u keramičkim oblicima kroz to vrijeme. U izradbi metala ne može se uopće govoriti o kontinuitetu ili o neposrednoj vezi između kešteljske i bjelobrdske kulture,⁴⁸ iako su vremenski vrlo blize, osim pojedinih slučajeva, kao što su na primjer naušnice sa stožastim privjeskom i neki drugi elementi. Specijalno kod naušnica može se upozoriti na bizantski utjecaj, odnosno na zajednički

⁴⁵ Karaman Lj., Rad JAZU, Zagreb 1940, str. 36 i 37, sl. 29.

⁴⁶ Korošec-Vračko P., GZM, Sarajevo 1942, str. 271: »Sav taj nakit, nađen u Junuzovicima, odgovara u potpunosti bjelobrdskom tipu, koji je bio rasprostranjen po cijelom Balkanskom poluotoku dalje preko Podunavlja, Moravske i Češke na sjever do područja Polapskih Slavena, a na istok sve do u zapadnu Rusiju, dakle, po svim oblastima, gdje su Slaveni bili rasprostranjeni«.

⁴⁷ Vána Z., sp. dj., str. 84.

⁴⁸ Zato se ne može prihvatiti Šeperovo tumačenje o izravnom odnosu ovih dviju kultura, kao ni njegovo antidatiranje bjelobrdske kulture. Šeper M., sp. dj., str. 52 i d.

Bijelo Brdo

Situaciona skica iskapanja nekropole Bijelo Brdo II po Brunšmidu i Hoffilleru (označena su također i mjesta gdje su prije Brunšmida u 19. stoljeću prekapali Nuber i Purić).

bizantski prototip kako za kesteljske, tako i za bjelobrdske naušnice, što vrijedi prvenstveno za grozdoliki tip naušnica. Osim toga postoje još i starije tradicije, kao na primjer naušnice zvjezdolikog tipa, koje imaju u Podunavlju svoj korijen u tzv. martinovskoj kulturi (Čađavica), a mogu se pratiti u jedno-stavnijoj izradbi kako u kesteljskim grobovima (Devínska Nová Ves), tako i u bjelobrdskim grobovima (Ptuj).⁴⁹ Nadalje valja upozoriti još na starije tradicije latenskodačke odnosno i rimsko-provincijalne,⁵⁰ koje su morale postojati u panonskim krajevima, ali su došle do izražaja (u modu) tek za vrijeme trajanja bjelobrdske kulture. Takvu tradiciju predstavljaju pletene ogrlice i narukvice sa završecima u obliku stiliziranih zmijskih glava, zatim srčoliki privjesci i t. d. Poslije nemirnih zbivanja velike seobe naroda, ponovo se javljaju stari oblici nakita kao podunavska tradicija u domaćim, tada većim dijelom slavenskim radionicama, u više ili manje rustičnim oblicima.

Prema dosadašnjem stanju arheoloških istraživanja postoje u Hrvatskoj, uključivši i onaj dio Srijema, koji sada pripada Vojvodini, samo dvije velike nekropole bjelobrdske kulture s određenim grobnim cjelinama. Svi ostali nalazi potječu iz nesistematski iskapanih groblja ili su pak pojedinačni nalazi. Dosada je ustanovljen jedan nalaz iz naselja, premda je moguće, da slučajni nalazi mogu jednom dijelom potjecati, bilo iz naselja, bilo iz grobova. Ovdje se prilaže popis sviju meni poznatih nalaza bjelobrdske kulture upotpunjen kartom rasprostranjenosti (prilog B) s prije spomenutog teritorija, osim dalmatinske Hrvatske i Istre, gdje su bjelobrdski nalazi rijetki.⁵¹ Popis sadržava kako publicirane, tako i nepublicirane lokalitete sa statističkim i drugim podacima u vrlo sažetom obliku; pri publiciranim lokalitetima navodi se samo odgovarajuća literatura. Napominje se, da u popisu i u karti nisu uzeti u obzir slučajni nalazi iz Ciganke u Podravini i iz Sremske Mitrovice, jer je nepoznato, gdje se doista taj materijal nalazi.⁵² Valja ukazati na to, da popis sadržava pojedine nepublicirane nalaze, koji pripadaju vremenu bjelobrdske kulture, i nađeni su s nakitom bjelobrdskog tipa, ali oni su tipološki bliži starohrvatskim tipovima nakita. Ranije publicirane starohrvatske naušnice, kao i naušnice zvjezdolikog tipa⁵³ s ovog područja nisu ušle u ovaj popis. Poznato je, da na teritoriju Hrvatske postoje dva kulturna središta, jedno starohrvatsko u dalmatinskoj Hrvatskoj, drugo središte bjelobrdske kulture u panonskim krajevima. Proizvodi nakita iz ova dva središta gdje se isprepleću, odnosno pojavljuju se zajedno na jednom istom lokalitetu, tako se nailazi na rijetke primjerke lijevanog bjelobrdskog nakita u dalmatinskoj Hrvatskoj, a u krajevima od Velebita do Drave mogli su se ustanoviti više ili manje sporadični nalazi starohrvatske kulturne baštine.

⁴⁹ Vinski Z., GZM, n. s. X, Sarajevo 1955, str. 231-237.

⁵⁰ Fettich N., *Strena Archaeologica Tallgren*, Helsinki 1945, str. 170-189. - Vinski Z., *Ljetopis JAZU*, knj. 60, Zagreb 1955, str. 247, 253.

⁵¹ Karaman Lj., sp. dj., sl. 29. - Marušić B., *Arheološki vestnik SAZU*, VI, 1, Ljubljana 1955, str. 97 i d.

⁵² Šeper M., sp. dj., str. 45 i d.

⁵³ Vinski Z., *SHP*, III s., 1, Zagreb 1949, str. 22 i d. - *SHP*, III s., 2, Zagreb 1952, str. 29 i d. - Napominje se, da je nakit ketlaškog tipa veoma rijedak u Hrvatskoj, ustanovljen je u nekropoli Kloštar Podravski, u okolici Knina i u okolici Čakovca s rijetkim primjercima naušnica. Vidi: Brunšmid J., sp. dj., sl. 31, 3. - Karaman Lj., sp. dj., sl. 27.

Popis:

1. *Bijelo Brdo* (kotar Osijek, Hrvatska).
Čuva Arheološki muzej Zagreb i Muzej Slavonije Osijek. Nekropola.
Publicirao: Brunšmid J., Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, n. s. VII., 1903/4, str. 30 i d.
2. *Borovo* (kotar Vinkovci, Hrvatska).
Čuva Arheološki muzej Zagreb.
Pojedinačni grobovi, i to: 1 ukrasna igla, 1 kopča, 1 (fragmentirana) naušnica, bronca.
Nije publicirano.
3. *Cetingrad* (kotar Karlovac, Hrvatska).
Čuva Arheološki muzej Zagreb.
Slučajan nalaz.
Publicirao: Vinski Z., Peristil, I, 1954., str. 204.
4. *Čakovec* (kotar isti, Hrvatska).
Čuva Gradski muzej Čakovec.
Slučajan nalaz, i to: 5 pletenih ogrlica, 1 grozdolika naušnica, 1 lunulasta naušnica, 2 prstena, 4 polumjesečasta privjeska, 1 dvodjelni privjesak, bronca.
Nije publicirano.
5. *Dalj* (kotar Osijek, Hrvatska).
Čuva Arheološki muzej Zagreb.
Slučajan nalaz, i to: 2 karičice sa »S« nastavkom, 1 grozdolika naušnica, 1 privjesak, bronca; 2 glinene posude.
Nije publicirano.
6. *Dakovišina* (kotar Osijek, Hrvatska).
Čuva Arheološki muzej Zagreb.
Slučajan nalaz, i to: 1 grozdolika naušnica, 12 karičica sa »S« nastavkom.
Nije publicirano.
7. *Gradac* = Stari Grad (kotar Virovitica, Hrvatska).
Čuva muzejska zbirka Virovitica.
Pojedinačni grobovi, i to: 7 karičica, 5 karičica sa »S« nastavkom, 3 prstena, bronca; 2 kopče, željezo. (Podaci nisu potpuni).
Nije publicirano.
8. *Hrtkovci* (kotar Sremska Mitrovica, Vojvodina).
Čuva Arheološki muzej Zagreb.
Slučajan nalaz, i to: 1 grozdolika naušnica s koljencima, 2 karičice sa »S« nastavkom, 1 prsten, bronca.
Nije publicirano.
9. *Kirin grad* (kotar Karlovac, Hrvatska).
Čuva Arheološki muzej Zagreb.
Slučajan nalaz, i to: 1 grozdolika naušnica, bronca; 1 nabrana naušnica s koljencima, srebro.
Nije publicirano.

10. *Kloštar Podravski* (kotar Koprivnica, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Nekropola (ne postoje grobne cjeline).
 Publicirao: Brunšmid J., Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, n. s. VII, 1903/4, str. 76-83.
11. *Kompolje* (kotar Gospić, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz, i to: 1 srcoliki privjesak, bronca.
 Nije publicirano.
12. *Mrsunjski lug* (kotar Slavonski Brod, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Naselje, i to: 1 grozdolika naušnica, srebro; 1 grozdolika naušnica, 2 prstena, bronca.
 Publicirali: Vinski Z. i Vinski-Gasparini K., Gradište u Mrsunjskom lugu, 1950, str. 18 i 19.
13. *Novi Banovci* (kotar Stara Pazova, Vojvodina).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz, i to: 6 karičica sa »S« nastavkom, 5 karičica, srebro; 5 grozdolikih naušnica, 1 nabrana naušnica, 1 lijevana naušnica sa četiri jagode, 5 karičica sa »S« nastavkom, 11 karičica, 1 prsten, 1 lunula, 5 puceta, bronca.
 Nije publicirano.
14. *Osijek* (kotar isti, Hrvatska).
 Čuva Muzej Slavonije Osijek.
 Slučajan nalaz, i to: 1 pletena narukvica, 3 karičice sa »S« nastavkom, bronca.
 Nije publicirano.
15. *Prozor* (kotar Gospić, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajna nalaz, i to: 1 grozdolika naušnica, 2 karičice, 2 karičice sa »S« nastavkom; 5 karičica sa »S« nastavkom, srebro.
 Nije publicirano.
16. *Samatovci* (kotar Osijek, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz, i to: 1 glinena posuda.
 Nije publicirano.
17. *Sarvaš* (kotar Osijek, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz, i to: 1 glinena posuda.
 Nije publicirano.
18. *Sisak* (kotar isti, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz.
 Publicirali: Šeper M., Hrvatska smotra, god. XII, 1944, 200 i d. - Horvat A., Starohrvatska prosvjeta, III s., 3, 1954, str. 99 i d.

19. *Slavonski Brod* (kotar isti, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz, i to: 2 pletene ogrlice, 1 privjesak, bronca.
 Nije publicirano.
20. *Sotin* (kotar Vinkovci, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz, i to: 1 karičica sa »S« nastavkom, srebro; 4 grozdolike naušnice, 2 karičice sa »S« nastavkom, 1 narukvica, 2 praporca, bronca: 4 glinene posude.
 Nije publicirano.
21. *Sremska Mitrovica* (kotar isti, Vojvodina).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz, i to: 4 karičice sa »S« nastavkom, srebro; 3 grozdolike naušnice, 2 karičice sa »S« nastavkom, 2 praporca, bronca.
 Nije publicirano. (Lijevanu olovnu nedovršenu naušnicu bjelobrdsčkog tipa publicirao: Vinski Z., Peristil, I, 1954, str. 205).
22. *Surduk* (kotar Stara Pazova, Vojvodina).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz, i to: 1 pletena ogrlica, 1 grozdolika naušnica, 2 karičice, bronca.
 Nije publicirano.
23. *Sv. Marko* (kotar Gospić, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Pojedinačni grobovi.
 Publicirao: Brunšmid J., Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, n. s. V, 1901, str. 48 i d., sl. 29.
24. *Svinjarevci* (kotar Vinkovci, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb i Naturhistorisches Museum Wien.
 Publicirali: Brunšmid J., Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, n. s. VII, 1903/4, str. 89–90. – Hörnes Mittheilungen d. Prähistorischen Commission, I, 5 1901, str. 284 i d.
25. *Veliki Bukovec* (kotar Varaždin, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Pojedinačni grobovi.
 Publicirao: Brunšmid J., Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, n. s. VII, 1903/4, str. 83 i d.
26. *Velika Gradusa* (kotar Sisak, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz, i to: 2 karičice sa »S« nastavkom, bronca.
 Nije publicirano.
27. *Uera* (kotar Vinkovci, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Pojedinačni grobovi, i to: 2 karičice sa »S« nastavkom, srebro; 4 grozdolike naušnice, 1 naušnica sa četiri jagode lijevana, 1 karičica sa »S« nastavkom, bronca.
 Nije publicirano.

28. *Vinkovci* (kotar isti, Hrvatska).
 Čuva Gradski muzej Vinkovci i Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz, i to: 1 narukvica, bronca; 1 glinena posuda.
 Nije publicirano.
29. *Uučedol* (kotar Vukovar).
 Čuva Gradski muzej Vukovar.
 Slučajan nalaz, i to: 1 glinena posuda.
 Nije publicirano.
30. *Uukovar* (kotar isti, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz, i to: 1 grozdolika naušnica s koljencima, 1 jagoda od naušnice, 1 privjesak, srebro; 8 pletenih ogrlica, 1 narukvica, 2 karičice, 3 karičice sa »S« nastavkom, 1 okov, 2 aplike, 20 privjesaka, bronca; 2 praporca, željezo; 24 kom. staklenih zrnaca; 1 glinena posuda. (Ovi nalazi su vjerovatno s položaja Lijeve Bare, gdje je kasnije vršeno sistematsko iskapanje nekropole, koja još nije u cijelosti publicirana, osim prethodnog izvještaja, vidi Vinski Z., Ljetopis JAZU, 60, 1955, str. 231 i d.).
31. *Zagreb* (kotar isti, Hrvatska).
 Čuva Arheološki muzej Zagreb.
 Slučajan nalaz.
 Publicirao: Vinski Z., Starohrvatska prosvjeta, III s., 2, 1952, str. 51.

Tumač slika i priloga

- Sl. 1-3 grob 215.
 Sl. 4-9 grob 228.
 Sl. 10-15 grob 217.
 Sl. 16-22 grob 225.
 Sl. 23-24 grob 229.
 Sl. 25 grob 218.
 Sl. 26 grob 220.
 Sl. 27 grob 224.
 Sl. 28 grob 223.
 Sl. 29-30 grob 226.
 Sl. 31-32 grob 221.
 Sl. 33 grob 235.
 Sl. 34 grob 234.
 Sl. 35 grob 236.
 Sl. 36-37 grob 231.

Napomena: svi crteži radeni su u mjerilu 1 : 1, osim ogrlice sl. 13, koja je nešto umanjena.

Prilog A je situaciona skica iskapanja nekropole Bijelo Brdo II po Brunšmidu i Hoffilleru (označena su također i mjesta, gdje su prije Brunšmida u 19. stoljeću prekapali Nuber i Purić).

Prilog B je karta rasprostranjenosti bjelobrdske kulture na području Hrvatske i onog dijela Srijema, koji sada pripada Vojvodini, ali bez Dalmacije i Istre.

UNVERÖFFENTLICHTE GRABFUNDE AUS
BIJELO BRDO IN KROATIEN

Im Dorfe Bijelo Brdo am rechten Draufer, in der Nähe der Mündung der Drau in die Donau, wurden im letzten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts Grabungen durchgeführt. Das dortige münzdatierte Reihengräberfeld des 11. Jahrhunderts ist ohne Zweifel als slawisch zu bezeichnen. Die Grabungsergebnisse, seinerzeit schon von Brunšmid veröffentlicht (Anm. 1), umfassen insgesamt 212 Gräber, wovon 13 zumeist als urgeschichtliche Brandgräber auszuweisen sind, während alle übrigen mittelalterliche slawische Skelettgräber darstellen. Hoffiller setzte die Grabungen ebendort im Jahre 1907 fort und seine bisher unveröffentlichten Grabungsergebnisse, sollen hier, an Hand der etwas zu karger Dokumentation, vorgelegt werden. Hoffillers Grabung brachte 22 Gräber zu Tage, davon sind 2 gestörte urgeschichtliche Brandgräber, die übrigen jedoch slawische Reihengräber.

Im Dorfe Bijelo Brdo wurde ausserdem noch im Jahre 1948 an einer benachbarten Fundstelle ein zweites Reihengräberfeld blosgelegt, das aber mit dem vorher erwähnten nicht in Verbindung steht. Dieses zweite, etwas ältere Gräberfeld haben Ivaniček und Vinski untersucht (Anm. 4). Es wird als Bijelo Brdo I bezeichnet, zum Unterschied von der relativ jüngeren Nekropole, die gegen Ende des 19. Jahrhunderts und 1907 gegraben wurde, welche uns hier interessiert und die man Bijelo Brdo II benennen kann (Anm. 5). Ihr gehören die hier vorgelegten Gräberfunde an, die im Archäologischen Museum in Zagreb aufbewahrt werden. Beilage A zeigt die ungefähre Situation dieser Gräber nach der erhaltenen Skizze von Brunšmid und Hoffiller. Nur wenige Gräber haben keine Grabbeigaben, die meisten weisen jedoch die frühmittelalterliche Sitte der Beigaben auf, worunter besonders Schmuck vorherrscht. Das Beigabematerial aus den bisher unveröffentlichten Reihengräbern von 215 bis 236 ist hier auf den Abbildungen 1–37 in Zeichnungen (M. etwa 1 : 1) dargestellt. Die Fundstatistik ergibt folgendes: 1 Halsband, 3 Halsketten, 4 Armbänder, 23 Fingerringe, 2 Ohrgehänge, 6 Schläfenringe, 2 Anhänger, 2 Knöpfe und 1 Messer. Die Funde sind überwiegend aus Bronze, seltener aus Silber und aus Eisen, die Zierperlen der Halsketten aus Glaspasta. Der Schmuck hat ein betont rustisches Gepräge und diese Funde stimmen typologisch sowohl mit denen aus den 212 Gräbern derselben Nekropole überein, die Brunšmid behandelt hat (Anm. 1), als auch mit dem Vergleichsmaterial aus den analogen Reihengräberfeldern in der Pannonischen Ebene, bzw. im übrigen Karpatenbecken. Als relativ seltenere Besonderheiten kann man innerhalb des hier veröffentlichten Materials das silberne Ohrgehänge mit beschädigtem traubenförmigen Anhängsel des sog. Tokayer Typus aus dem Grabe 225 (Abb. 21) anführen und ausserdem noch das bronzene Ohrgehänge mit leicht konisch geformtem spiralartig gewundenem Drahtende aus dem Grabe 221 (Abb. 32). Zu beiden Exemplaren bringt Verfasserin die nötigen Vergleichsangaben

(Anm. 15–34). Die übrigen Funde sind typische Standardformen und benötigen keiner eingehenderen Analogien.

Nach dem Gräberfeld Bijelo Brdo II ist die sogenannte Bijelo Brdo-Kultur benannt (zum Unterschied vom Gräberfeld Bijelo Brdo I, das der Keszthely-Kultur angehört). Verfasserin weist auf den bisherigen Stand der Forschung hin, die das einschlägige Material nicht nur aus Kroatien, sondern auch aus den Nachbarländern (Anm. 6–12 usw.) behandelt hat. Man kann im allgemeinen feststellen, dass die Kultur von Bijelo Brdo ihr Hauptzentrum im pannonischen Donaauraum hat, wie die zweifellos ältere Keszthely-Kultur, die allerdings um etwa 100 Jahre früher erlosch, bevor sich die Kultur von Bijelo Brdo, zeitlich unmittelbar an die altungarische Kultur anschliessend, entwickelt hat. Als die primären Träger der Kultur von Bijelo Brdo sind in erster Linie die pannonischen Slawen zu betrachten und sekundär auch zum Teil die Ungarn nach ihrer Landnahme in der frühen Arpadenzeit, wie dies neuerdings Váňa in seiner synthetischen Abhandlung dargelegt hat (Anm. 12, 43, 47). Die Kultur von Bijelo Brdo erreichte ihre Blüte im 11. Jahrhundert, begann um die Mitte oder gegen Ende des 10. und hörte allmählich im Verlaufe des 12. Jahrhunderts auf. Dies beweisen, nebst anderen archäologischen Beobachtungen an Schmuck und Keramik, besonders die Münzfunde, welche als Toten-Obolus in den Gräbern festgestellt wurden und die eine sichere Datierung (Anm. 1, 14a usw.) ermöglichen.

Zwecks allgemeiner Orientierung bringt Verfasserin in ihrem Aufsatz eine Fundliste sämtlicher veröffentlichten und unveröffentlichten Fundangaben der Kultur von Bijelo Brdo aus Kroatien, miteinbezogen den zur Vojvodina gehörenden Teil von Syrmien, aber ohne welche aus Dalmatien und Istrien, die übrigens recht spärlich sind (Anm. 51). Als Beilage B wird auch eine Verbreitungskarte der Kultur von Bijelo Brdo für den eben umrissenen Raum vorgelegt. Die eingezeichneten Signaturen sind folgendermassen zu verstehen: Reihengräberfeld = längliches Rechteck, Einzelgräber oder kleinere Grabfunde = Quadrat, Siedlungsfunde = Kreis, Streufunde = Dreieck. Den überwiegenden Teil des in der Fundliste und Karte angeführten Materials betreut das Archäologische Museum in Zagreb.